

Kriminalita příslušníků okupačních sil v Československu v roce 1968

Okupace Československa v roce 1968 znamenala velký zásah do života všech občanů. Lidé jako jeden z jejích nejzávažnějších důsledků pocítovali trestnou činnost okupačních vojáků, jíž se začali příslušníci cizích vojsk dopouštět vzápětí po svém vstupu na československé území a pokračovali v ní nejen do konce sledovaného období roku 1968, ale v podstatě až do odsunu sovětských vojsk v roce 1991.

Do 17. prosince 1968 příslušníci okupačních sil na celém území Československa porušili československé zákony přibližně ve 2100 případech.¹ Tento údaj není vzhledem k mimořádným poměrům panujícím zejména v prvních dnech okupace přesný. Některé obzvláště závažné případy navíc zůstaly nevyřešeny a dnes již nelze s naprostou jistotou prohlásit, že jejich pachatelé byli okupační vojáci, ačkoliv tomu některé okolnosti napovídaly. Téměř s určitostí se dá předpokládat, že celou řadu případů porušení zákona ze strany intervenčních sil, od drobných krádeží až po znásilnění nebo loupeže, českoslovenští občané, podniky nebo instituce nenahlásili.

Okupační velitelé se často snažili nezákonné chování svých vojáků krýt nebo jim ho dokonce nařizovali. Jedná se zejména o případy ujíždění od dopravních nehod (včetně těch se smrtelnými následky) na příkaz velitelů kolon, omezování osobní svobody občanů a zasahování do pravomocí československých orgánů, provádění silničních kontrol, domovních a osobních prohlídek, krádeží materiálu na stavbu provizorních ubikací okupačních vojsk, poškozování cizího majetku (například likvidace technického zázemí vysílačů) apod.

Zejména v prvním období okupace od 21. srpna do ratifikace *Smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR* 18. října 1968 přistupovali okupační vojáci k československým orgánům činným v trestním řízení jako k fakticky méněcenným. Příslušníkům Veřejné bezpečnosti bylo v řadě případů svévolně bráněno provádět základní vyšetřovací úkony na místech činu nebo druhá strana výsledky jejich vyšetřování zpochybňovala. Masově se projevovala snaha jednotlivých velitelů své vojáky před trestem chránit, případně je trestat ve vlastní kázeňské pravomoci.

▶▶▶

1 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond (f.) Hlavní správa Veřejné bezpečnosti MV ČSSR (dále jen G/H 1-4), karton 97, inv. j. 884. HS VB MV ČSSR – vnitřní odbor, Souhrnná informace o hlášených případech protiprávních jednání příslušníků vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR v době od 21. 8. do 17. 12. 1968, 18. 12. 1968, s. 1.

Pokud se výjimečně podařilo pachatele z řad cizích armád usvědčit, byl bez ohledu na platné mezinárodní úmluvy urychleně odvezen mimo československé území, kde ho soudily justiční orgány vlastní země. Rozsudky dostávala československá strana pouze na vědomí, aniž měla reálnou možnost je nějakým způsobem ovlivnit. Za rok 1968 se podařilo dohledat záznamy o potrestání pouhých pěti pachatelů závažné trestné činnosti, i když toto číslo je s největší pravděpodobností o něco vyšší.

Mezi nejzávažnější druh trestné činnosti příslušníků okupačních vojsk patří neoprávněné používání střelných zbraní, jimiž byla usmrcena nebo zraněna řada československých občanů. Okolnosti jednotlivých případů se do značné míry liší. Jsou zaznamenány nejrůznější příčiny zahájení palby: od opětování domnělé střelby přes nepřiměřené reakce na protesty československého obyvatelstva, špatně vedenou nebo vůbec neřízenou výstražnou střelbu a jiné druhy nedbalého zacházení se zbraní až po vraždy páchané jednotlivými vojáky na vlastní pěst při loupení nebo v opilosti. Velké nebezpečí pro své okolí představovali vojenští dezertéři, kteří v roce 1968 prokazatelně zavraždili jednoho člověka² a zabíjeli i v dalších letech okupace.

Do 17. prosince 1968 stříleli okupační vojáci podle statistik Veřejné bezpečnosti na československé občany celkem v 261 případech,³ přičemž bylo usmrceno 53 osob a dalších 208 bylo vážně zraněno.⁴ Podle současných poznatků zahynulo na následky střelby 44 lidí, přičemž se neprokázal jediný případ, kdy by okupanty ke střelbě opravňovalo použití zbraní ze strany československých občanů.⁵

V řadě případů končících smrtí nebo vážným zraněním přitom nelze hledat selhání pouze u jednotlivých vojáků nebo velitelů. Řadové mužstvo ani důstojníky nikdo psychicky ani technicky nepřipravil na masivní neozbrojené protesty československých občanů. Místo toho očekávali pod vlivem lživé propagandy otevřený boj s ozbrojenými kontrarevolučními skupinami a právě strach o vlastní život, přizívaný armádními politickými pracovníky, v některých případech zavinil nesprávné vyhodnocení situace a zahájení neoprávněné střelby.⁶

►►►

- 2 Minimálně v jednom dalším případě je vysoce pravděpodobné, že československého občana Jána Bajtoše zavraždil právě sovětský zběh.
- 3 Do tohoto čísla nebyly započítány některé případy, které nešlo zařadit, např. půjčování zbraní dětem, které bylo zaznamenáno celkem patnáctkrát. Toto jednání si 5. 10. 1968 vyžádalo život čtrnáctiletého Ignáce Šablatury z Košic. U některých osob počítaných Veřejnou bezpečností mezi oběti střelby se objevila svědectví hovořící o jiném způsobu úmrtí. Jedná se například o případ Maria Musicha usmrceného podle svědectví jeho spoluzáka 21. srpna 1968 u pražského rozhlasu nákladním automobilem.
- 4 ABS, f. G/H 1-4, karton č. 97, inv. j. 884. Souhrnná informace..., s. 3.
- 5 Ztráty okupačních jednotek připadají vesměs na vrub nehod. Pokud byl někdo z okupačních vojáků zavražděn, pachatelem byl zpravidla někdo z jeho krajanů. Jedinou výjimku představovalo zavraždění vojína Bulharské lidové armády Nikolaje Cvetkova v noci z 9. na 10. září 1968 na Rakovnicku.
- 6 Typický je případ usmrcení Bohumíra Soukupa. Vůz, v němž jel 5. 9. 1968 na služební cestu, měl poruchu motoru, v jejímž důsledku začal „střílet“ z výfuku, na což sovětsští vojáci odpověděli smrtící palbou.

Dalším spouštěcím faktorem střelby okupačních vojáků se stala jejich špatná zásobovací situace v prvních dnech po invazi. Zejména sovětsí vojáci se z hladu snažili v lesích a na polích lovit s pomocí automatických zbraní zvěř, přičemž střelbou ohrožovali okolí a několik lidí neúmyslně postřelili.

Střelba nebyla vedena pouze proti lidem, ale také proti budovám a dalším objektům. Snad žádné město, přes které táhla invazní vojska, nezůstalo ušetřeno a škody narůstaly úměrně s intenzitou protestů domácího obyvatelstva. Jen v nejbližším okolí pražského rozhlasu bylo poškozeno 23 domů a čtyři z nich úplně vyhořely. Při těchto požárech zahynuli tři lidé a 39 rodin zůstalo bez střechy nad hlavou.⁷

Cizí jednotky často zahajovaly palbu kvůli maličkostem a výjimkou nebyla ani bezdůvodná bezhlavá střelba, jejímž terčem se mohl stát kdokoli nebo cokoli. Škody tak utrpěla například mateřská škola v Prostějově nebo dětská nemocnice v Praze na Karlově, v nichž naštěstí nikdo nebyl zraněn. Střelba poničila kromě fasády a oken v nemocnici také část vybavení operačního sálu.⁸

Oddíly interventů ničily některé objekty cíleně: jednalo se zejména o vysílače nebo rušičky, jejichž technické zázemí nezbytné pro provoz likvidovaly střelbou a někde také pomocí trhavin.⁹ Touto taktikou se zřejmě pokoušely zabránit tajnému protiokupačnímu vysílání, které díky úsilí televizních a rozhlasových pracovníků a pomoci řady dalších lidí, včetně příslušníků československé armády, běželo dál i po obsazení budov Československého rozhlasu a televize.

Střelbu nebo hrozbu zbraněmi použili okupační vojáci také při páchání mnoha dalších závažných trestných činů. Šlo zejména o loupeže, znásilnění, omezování osobní svobody a svévolné vměšování do pravomocí československých orgánů.

Právě svévolné zasahování do pravomocí československých orgánů a omezování osobní svobody občanů patřilo k nejrozšířenějším druhům protiprávního jednání invazních sil v prvních dnech okupace Československa.¹⁰ Cizí vojáci odzbrojovali a zadržovali příslušníky Veřejné bezpečnosti a někdy po nich i stříleli, čímž na mnoha místech ochromili nebo podstatně zkomplikovali její činnost. Na mnoha místech podobně

▶▶▶

7 Národní archiv (dále jen NA), f. Úřad předsednictva vlády (nezpracováno), sign. 699/12, r. 1968–1969. Dokumentace vybraných případů jiných trestných činů, kterých se v době od 21. 8. 1968 dopustili příslušníci cizích vojsk na území ČSSR, s. 14.

8 Záminkou pro střelbu se staly například vyvěšené čs. státní vlajky s černými stuhami, nápisy na fasádách nebo třeba stažené závory na železničním přejezdu v Ševětíně (6. 9. 1968). Typickým příkladem naprosto bezdůvodné vandalské střelby je incident ve Vyškově z 22. srpna 1968, kde sovětsí vojáci bez jakéhokoli podnětu rozstříleli fasádu domů na náměstí. NA, f. Úřad předsednictva vlády, sign. 699/12, Dokumentace vybraných případů..., s. 12–14.

9 Tamtéž, s. 12.

10 ABS, f. Sekretariát státního tajemníka v MV ČSSR plk. JUDr. Jána Majera (dále jen A 10), inv. j. 105. Zpráva o případech zadržování čs. občanů příslušníky cizích vojsk od 21. 8. 1968, 21. 9. 1968.

jednali se zaměstnanci závodní stráže, s příslušníky Lidových milicí atd.¹¹ Vyskytly se i případy, kdy pod hrozbou násilí žádali vydání veškerých zbraní v okolí.¹²

Terčem svévole okupačních vojáků se kromě ozbrojených složek stávali také řadoví občané. Zejména ty, kteří dávali najevo odpor k invazi, násilím odváděli do budov místních velitelství intervenčních sil,¹³ kde byli vyslýcháni a bití nebo donuceni chodit po ulicích a rozdávat či vylepovat tiskoviny obhajující okupaci Československa. Tyto lidi obvykle nejpozději do dvou dnů propustili nebo předali orgánům Veřejné bezpečnosti, někdy však zadržené vyvezli za město, kde jim vyhrožovali likvidací. Pak jim poručili běžet pryč, přičemž prchajícím stříleli pod nohy nebo těsně nad hlavu.¹⁴

Příslušníci invazních sil prováděli svévolné domovní prohlídky, silniční kontroly, zpravidla spojené s krádežemi, a někdy také zabírali automobily, jejichž majitelé museli v některých případech i řadu hodin nepřetržitě vozit nechtěně spolujezdců na příkazaná místa. Se zkliďňováním situace podobných excesů ubývalo, ale nedá se říct, že vymizely úplně. Za rok 1968 bylo nahlášeno celkem 598 případů vměšování se do záležitostí československých orgánů nebo omezování osobní svobody.

Poměrně nízký zůstal počet nahlášených znásilnění, je však velmi pravděpodobné, že jejich skutečný počet byl mnohonásobně vyšší.¹⁵ Ve statistikách za rok 1968 figuruje pouze 13 případů znásilnění a 4 případy pohlavního zneužití, částečně uskutečněných pod hrozbou zbraní. Počet pokusů o znásilnění nebyl statisticky podchycen, ale celkem hojný výskyt tohoto činu v denních i přehledových hlášeních Veřejné bezpečnosti naznačuje, že se jednalo o poměrně rozšířený druh trestné činnosti okupačních vojáků.¹⁶

▶▶▶

- 11 Podle neúplných zpráv do 3. září došlo k 36 pokusům okupačních vojáků o odzbrojení příslušníků VB, Lidových milicí nebo závodních strážů. V Ipelském Predmostiu na Slovensku přitom došlo k postřelení strážm. J. Mácsaie, když odmítl odevzdat zbraň. NA, f. Generální prokuratura, sign. III/1 Gn 02/68. Zpráva o incidentech, k nimž došlo v souvislosti s dočasným vstupem vojsk pěti států Varšavské smlouvy, a o podmínkách pro zajišťování veřejného pořádku a činnosti orgánů trestního řízení při postihu pachatelů trestných činů, 6. 9. 1968, s. 8.
- 12 V Banské Štiavnici na Slovensku požadoval okupační důstojník přihlášení všech zbraní na oddělení VB a kopii tohoto seznamu, maďarský generál v Nových Zámčích žádal stažení všech střelných zbraní od obyvatel apod. ABS, f. G/H 1-4, karton č. 97, inv. j. 884. Situační zpráva o některých případech vměšování příslušníků cizích vojsk do vnitřních záležitostí státu hlášených HS VB Praha, 4. 9. 1968.
- 13 Například v Praze v tomto směru „vynikal“ objekt sovětského velitelství umístěného v hotelu Haštal.
- 14 Podobné excesy se odehrávaly zejména v Praze. Dne 28. 9. např. občan J. B. prohlásil před čtyřmi sovětskými vojáky, že u nás nevládnou Rusové, ale Češi a Slováci. Následně jej vojáci donutili odjet s nimi v obrněném transportéru do polí poblíž psychiatrické léčebny v Praze-Bohnicích. Zde mu nařídili, aby šel dopředu a odpočítal sto kroků. J. B. se dal do běhu, vojáci mu přitom stříleli nad hlavu a podařilo se mu ztratit v lese. ABS, f. G/H 1-4, karton č. 97, inv. j. 884. Souhrnná informace..., s. 4. Naštěstí při podobných příležitostech nebyl nikdo usmrčen ani neutrpěl zranění ohrožující život.
- 15 Mezi nahlášenými případy výrazně převládají velmi mladé dívky do dvaceti let, někdy ještě školačky, za něž znásilnění nahlásili rodiče. Právě u věkové skupiny nad 20 let se dá předpokládat, že řada znásilněných žen z různých důvodů raději sexuální agresi ze strany okupačních vojáků nikde nehlásila.
- 16 Souhrnný údaj o počtu pokusů o znásilnění bohužel nelze spolehlivě rekonstruovat, protože dochovaná denní hlášení pokrývají sledované období pouze z menší části a v přehledových hlášeních jsou →

Počet nahlášených ozbrojených loupeží také není nijak vysoký: celkem se jedná o 14 případů.¹⁷ Stejně jako u znásilnění se však dá důvodně předpokládat, že skutečné číslo je podstatně vyšší. Vojáci okupačních sil loupili především alkohol, cigarety a věci poměrně nízké pořizovací hodnoty. Průměrná hodnota lupu u nahlášených případů se pohybuje něco málo přes sto korun.¹⁸

Výrazně vyšší škody způsobili okupační vojáci při krádežích. V roce 1968 odcizili věci v hodnotě téměř tři čtvrtě milionu korun. Nejvíce je zajímaly peníze, alkoholické nápoje, kuřivo, hodinky, zlato a další věci, které se daly snadno zpeněžit.¹⁹ Ke krádežím využívali všech příležitostí včetně plnění služebních povinností. V některých případech – zejména při obsazování nebo prohledávání různých objektů – nabýly krádeže formy rabování.²⁰ Navíc se při nich často dopouštěli vandalismu, takže k přímé škodě na ukradených věcech bylo zpravidla nutné připočítat ještě prostředky nutné na rekonstrukci vykradených prostor.²¹ Občas vojáci kradli na přímý rozkaz nadřízených. Zejména nedostatek stavebního materiálu na zpevnění cest nebo budování provizorních postavení v prvním období invaze okupační velitelé často řešili na úkor nejbližšího komunálního podniku, lesní správy, štěrkovny nebo prodejny stavebnin.

Vyskytly se však i situace, kdy řadovým vojákům nezbylo nic jiného než krást. Zejména v prvních dnech se to týkalo především vojáků sovětské armády, u níž na mnoha místech naprosto selhalo zásobování.²² Jednotliví vojáci pak museli zůstat na příkazaných pozicích třeba i týden bez přísunu jídla a pití, které si obstarávali krádežemi. Často také vybírali úly nebo se snažili v lesích a na polích ulovit divokou zvěř, přičemž střelbou ohrožovali okolí.²³

Stejně jako logistika, nebyla na výši ani kázeň nasazených vojáků okupačních sil. Poměrně často proto vyráželi na nepovolené vycházky mimo útvar, na nichž se opjeli a následně docházelo ke konfliktům s místním obyvatelstvem nebo mezi okupačními

▶▶▶

→ uvedeny pouze některé případy pro ilustraci.

17 NA, f. Úřad předsednictva vlády, sign. 699/12. Dokumentace vybraných případů..., s. 12–14.

18 Tamtéž.

19 Krádeže hodinek byly zřejmě zejména u sovětských vojáků poměrně časté, protože na ně českoslovenští občané reagovali vylepováním letáků upozorňujících na tento druh kriminality.

20 Typickým příkladem je obsazení *Rudého práva*, kde okupanti vypálili přes 400 skříněk a odcizili z nich osobní věci zaměstnanců. Interiéry objektu přitom poničili takovým způsobem, že byla nutná jejich rekonstrukce.

21 Tyto škody nejsou přesně vyčísleny, ale pravděpodobně převyšují přímé škody na ukradených věcech.

22 Týkalo se to především menších jednotek nebo jednotlivců (například regulovčičků) mimo velká města. Ani ve větších městech však nebyla zásobovací situace okupantů optimální.

23 Sedmnáctiletá Z. P. z Tábora byla v šest hodin navečer 30. 8. zasažena do hlavy při jízdě vlakem z Prahy do Českých Budějovic. Jednalo se o zbloudilou střelu, kterou vypálili sovětské vojáci lovcí v okolních lesích zvěř. NA, f. Úřad předsednictva vlády, sign. 699/12. Dokumentace vybraných případů..., Příloha II Dokumentace vybraných případů těžkých zranění čs. občanů ve dnech od 21. 8. 1968 střelbou nebo při dopravních nehodách zaviněných příslušníky cizích vojsk, s. 12.

vojáky navzájem. Ty často končily bitkami a dalšími incidenty, spojenými především s různě těžkými zraněními a materiálními škodami, výjimečně docházelo ke střelbě a k úmrtím.²⁴ Celkem v 16 případech byla nahlášena větší škoda nebo vážné zranění některého z účastníků rvaček, jež občas iniciovali také českoslovenští občané.

Mimořádně závažným druhem kriminality, který si vyžádal více lidských životů, zranění a hmotných škod než střelba, bylo hrubé porušování pravidel silničního provozu ze strany řidičů velkých nákladních vozidel, obrněných transportérů a tanků invazních vojsk. K nejčastějším příčinám nehod patřila jízda po nesprávné straně vozovky, nedání přednosti v jízdě, nesprávné předjíždění, neosvětlení jedoucích i zaparkovaných vozidel, špatné parkování a také bezohledná nebo neopatrná manipulace s těžkými vozidly, zejména tanky. V této souvislosti byly zaznamenány případy vytlačení vozidel ze silnice, přejetí chodců nebo vozidel, nárazy do budov²⁵ apod. V den invaze se vyskytly i situace, kdy se občané demonstrativně postavili do cesty tankům a byli jimi usmrceni. V některých případech hovořili svědci události o úmyslném najetí těžké vojenské techniky do chodců.²⁶

Řidiči okupačních armád z místa nehody často ujížděli (někdy na příímý rozkaz velitelů kolon) bez poskytnutí první pomoci raněným nebo umírajícím, které nechávali na místě jejich osudu. Velící důstojníci se podobně jako ve většině případů neoprávněně střelby snažili tyto incidenty krýt. Tomu odpovídá i mizivý počet potrestaných viníků dopravních nehod.

Celkově v roce 1968 zahynulo při dopravních nehodách s účastí intervenčních vojsk 55 československých občanů. Nedá se však prohlásit, že všechny jednoznačně zavinili pouze okupační vojáci. V několika případech vyšetřující orgány za plné nebo částečné viníky tragických nehod označily poškozené československé občany. Avšak tyto závěry jsou někdy přinejmenším sporné a pravého viníka je možné hledat například v nedostatečném vybavení okupační vojenské techniky pro provoz na silnicích apod.²⁷

Také je třeba podotknout, že kromě páchání přímé trestné činnosti někteří cizí vojáci podporovali československé kriminální živly. Prostředí okupačních vojenských

► ► ►

- 24 Dne 12. 9. v obci Malá Ida na Slovensku popijela v místním hostinci skupina sovětských vojáků i s poddůstojníkem a důstojníkem. Když na místo dorazili další vojáci s důstojníkem, pokusili se opilé vojáky vyvést ven a v nastalém zmatku vypukla střelba, kterou byl usmrcen sovětský poručík a několik vojáků zraněno. Těžká poranění utrpěl i Štefan Sabol z Košic, který jim 26. 9. podlehl. NA, f. Generální prokuratura (nezpracováno), karton 1032, sign. III/1 Gn 26/68. Mimořádné události mající vztah k armádám Varšavské smlouvy – zprávy z MV – SVVB, 12. 9. 1968.
- 25 Asi nejznámějším příkladem takového incidentu je náraz sovětského tanku č. 314 do podloubí domu na náměstí Míru (dnes nám. E. Beneše) v Liberci 21. srpna 1968. Výsledkem byli dva mrtví, řada vážně zraněných a silně poškozený dům se škodou ve výši přes půl milionu korun.
- 26 Jedná se například o případ Zdeňka Příhody, jehož 21. 8. 1968 přejel tank v Černokostecké ulici v Praze 10.
- 27 Viz například usmrcení Ing. Pavla Davidka 10. 9. 1968 v Uhříněvsi nebo tragická dopravní nehoda v Benešově z 2. 9. 1968, která si vyžádala životy tří mladých mužů z Prahy.

jednotek preferovaly především hledané osoby, protože si uvědomovaly vysokou nepravděpodobnost příchodu orgánů Veřejné bezpečnosti do těchto míst.²⁸

Největší počet případů protiprávního jednání – 548 – byl hlášen z obvodu Prahy. Největší hmotné škody způsobené trestnou činností – 582 345 Kčs – byly zaznamenány ve Středočeském kraji. V ostatních krajích republiky se počet trestných činů pohyboval v rozmezí 101–238 případů a výše škod mezi 155 000–330 000 Kčs.²⁹

Drtivé většiny nahlášených trestných činů se dopustili sovětští vojáci, ale ani ostatní kontingenty okupačních vojsk nebyly zdaleka bezproblémové. Přesnému vyčíslení počtu deliktů podle státní příslušnosti okupačních vojáků bohužel brání absence takto strukturovaných hlášení po většinu sledovaného období. Přesto se na základě dochované části denních hlášení Veřejné bezpečnosti dá předpokládat přímá úměra mezi počtem nasazených vojáků jednotlivých zemí varšavské pětky a počtem jimi spáchaných trestných činů.

►►►

28 Např. v posádce sovětských vojáků v Praze se příslušníkům VB ve spolupráci se sovětskými vojenskými orgány podařilo zadržet dva československé občany hledané pro sérii vloupání a převlečené do sovětských uniforem.

29 Tamtéž, s. 17.